

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun Hamburg

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken - 19 miljöer, Långasjö socken - 19 miljöer och Vissefjärda socken - 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS; "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en bråttugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

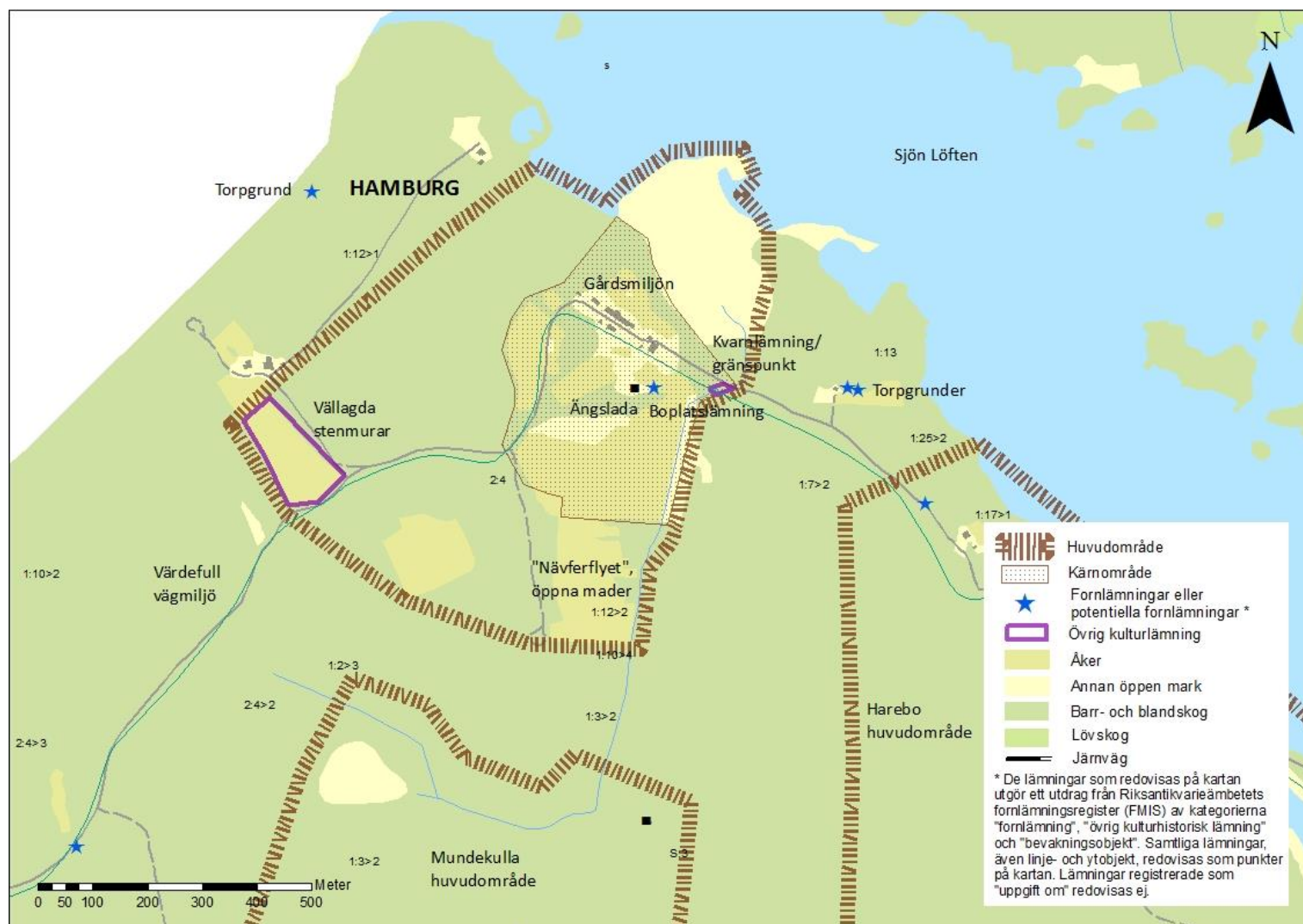
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1-3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 - miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otydliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytaga bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

HAMBURG

Klass 2

Läckebyån som resurs: F.d. slåttermarker och mossodlingar med en ångslada. Kvarnlämning i ån.

Skogslandets jordbruk: Ensamgård med äldre mangårdsbyggnad och ekonomibyggnader. Vålövade åker-, ångs- och hagmarker med trädgårdsgårdar, stenmurar, odlingsrösen, hamlade träd, fruktträdslund. Ångslada.

Gården Hamburg är en ensamgård under Bredalycke by, belägen på krönet av Salbodaåsen vid sjön Löftens sydvästra strand. Gårdsbebyggelsen har samma struktur som under tidigt 1800-tal, med mangården tydligt avskild från ekonomibyggnaderna. Gården omges av ett öppet, småbrutet och mycket vålövdat odlingslandskap med odlingsrösen, vållagda stenmurar, trädgårdsgårdar och hags- samt ångsmark med träd

och buskar. Markerna har länge hävdats enligt traditionella metoder och ger en representativ bild av 1800-talets jordbrukslandskap. En förhistorisk boplats finns i områdets östra del.

Ensamgården Hamburg hör till Bredalycke bys ägor och är belägen på byns norra marker alldeles sydväst om sjön Löften, omkring två km nordost om bykärnan. Bredalycke by har utvecklats från två gårdar, Norregården¹ som var en skattegård och Södregården som var en frälsegård. Gården Hamburg utgör en del av den norra gården och kan ha tillkommit genom hemmansklyvning redan under 1600-talet. Byn laga skiftades i slutet av 1820-talet, men gården Hamburg som redan låg avskilt från byn, kom inte att beröras av någon flytt.

Gårdsbebyggelsen ligger på krönet av Salebodaåsen som böljar sig som mjukt rundade ryggar genom landskapet. Gården omges av ett ålderdomligt, småbrutet odlingslandskap. På båda sidor om gårdsbebyggelsen finns välhävda och skyddsvärda betesmarker och slåtterängar med såväl trä- som stenhägnader. Åkermarken som hör till gården omges av stenmurar, bitvis mycket breda och vällagda. Åkermarkens utbredning har under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal utökats på ett område väster om byvägen samt mot söder. Skogsbete på gårdens utmarker förekom fram till 1940-talet. Det välhävda odlingslandskapet har bedömts vara riksintressant för naturvården. På gården bedrivs jordbruk med traditionella metoder fram till slutet av 1990-talet.² Gården brukas idag med moderna metoder och enligt ekologiska regler. Se vidare *Kärnområde Hamburg*.

I slutet av 1920-talet sänktes sjön Löften, vilket medförde att tidigare våtmarker gjordes betes- eller odlingsbara och att nya slåttermarker skapades.³ I skogarna söder om gården ligger "Näfverflyet" som är några utdikade madmarker/mossar som använts för såväl odling som ängsslåtter.⁴ Ett bevarat madhus/ängslada vittnar om det så viktiga ängshöet som slogs och bärgades under sommaren för att därefter förvaras i madhuset fram till vintern.

Vägen mellan Bredalycke by och gården Hamburg följer i stort sett samma sträckning som i början av 1800-talet, men med den skillnad att vägen då slutade vid gården. Idag fortsätter vägen vidare mot Harebo by, en sträckning som troligen anlades vid slutet av 1800-talet i samband med att lägenhetsbebyggelsen Nybygget och Löftesholm uppfördes på Harebos marker. Fram till 2013 passerade byvägen över gårdsplanen mellan ekonomibyggnaderna och vek av förbi mangårdsbyggnadens norra sida, men numera leds den förbi strax söder om gården. Den nya vägdragningen har i huvudsak förlagts utmed åkerrenar i landskapet.

¹ I början av 1700-talet var så mycket mark uppodlad att fyra hushåll kunde försörja sig på Norregården. I samband med laga skifte 1829 bestod Norregården av tio gårdar. Gården Hamburg utgjorde ¼ mantal.

² Gården ägdes och brukades fram till slutet av 1990-talet av bröderna John och Karl Petersson som övertagit gården efter sina föräldrar 1953. Bröderna drev jord- och skogsbruket enligt traditionella metoder. Erling Karlsson har arrenderat gården sedan omkring 2000 och äger den sedan 2008. Idag bedrivs jordbruket med moderna metoder enligt ekologiska regler.

³ Tidigare nådde sjön Löften nästan ända fram till gårdstomten.

⁴ Öppna diken och täckdiken håller på att röjas och ses över, så att mosstegarna åter kan tas i bruk.

Omkring 50 m söder om mangårdsbyggnaden finns en registrerad boplats med fynd av stenålderskaraktär, vilket ger en ytterligare historisk tyngd åt miljön (Raä Långasjö 150:1). I ån som passerar förbi öster om gården finns uppgifter⁵ om att det legat en kvarn, vilken möjligen ännu kan anas genom en gräsbevuxen stensamling.

Kärnområde Hamburg

Gårdens byggnader ligger koncentrerade utmed byvägens tidigare sträckning längs med Salebodaåsens krön. Gårdsmiljön har samma struktur som under tidigt 1800-tal och gårdsbebyggelsens karaktär ger som helhet ett välbevarat intryck. I likhet med den götiska gårdstypen är gårdens mangårdsdel tydligt avskild genom ett staket/syrenhäck från fägårdsdelen där ekonomibyggnaderna ligger. En allé bestående av hamlade askar leder fram till mangården. Mangårdsbyggnaden (1890-tal) med delvis bevarad karaktär flankeras mot norr av ett mindre timrat hus (1700-1800-tal), ursprungligen bostad/brygghus, senare snickarverkstad. Mot söder ligger en äldre stenkällare med jordgolv och traditionellt åstak (ca 1800).

Fägårdsdelen ligger västerut. Ekonomibyggnaderna ligger placerade parallellt på var sida av byvägen. Den norra längan är uppförd i skiftesverk och inrymmer ladugård, vedbod och avträden. I dess förlängning mot väster ligger ett fristående hönsbushus (ca 1910-tal), senare använts som fårhus, med spannmålsmagasin på övervåningen. Ytterligare en bit bort ligger en timrad linbasta (1800-tal) med bevarad kallmurad eldstad. Längan som ligger söder om vägen är utförd i skiftesverk och har använts som stall och svinhus. I dess förlängning mot väster ligger en stenkällare av huggen sten (sent 1800-tal). Samtliga byggnader (ca 1850-1910-tal) har ett traditionellt utförande med flera äldre byggnadsdetaljer bevarade, vissa dock med moderna takmaterial. I byggnaderna förvaras en mängd äldre jordbruksredskap från olika tidsperioder.

Gården omges av ett öppet, småbrutet odlingslandskap med påfallande välhävdade åker, ängs- och hagmarker. Landskapet bryts upp av odlingsrösen, vällagda stenmurar, trädgårdsgårdar och mindre lövträdsbestånd med hamlade träd och fruktträd. Den öppna åkermarken närmast gården har samma form och utbredning som under tidigt 1800-tal. På båda sidor om gårdsbebyggelsen finns skyddsvärda beteshagar och slåtterängar⁶. De välskötta hägnaderna kring stenfria åkrar och välhävdade slåtterängar ger miljön en mycket traditionell karaktär. Ett nyupptaget grustag strax väster om gårdsbebyggelsen bryter av i landskapet.

⁵ I beskrivningen till 1820 års karta nämns att en av gränsstenarna placerats intill en "gammal kvarnplats" på denna plats.

⁶ I området finns flera växter som påvisar långvarig hävd, som exempelvis blåsuga, bockrot, gulmåra, jungfrulin, prästkrage, slåttergubbe, solvända, sommarfibbla, stagg och ärenpris.

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Typisk ensamgård. Gårdens traditionella och symmetriska bebyggelsestruktur med tydlig uppdelning mellan man- och fägård.
- Gårdens sammantagna byggnadsbestånd med byggnader ämnade för olika funktioner, mangårdsbyggnad, undantagsstuga, olika fähus, stenkällare och linbasta. Byggnadernas tidstypiska utformning med bevarad karaktär och ursprungliga byggnadsdelar.
- Äldre, grusbelagda byvägar och deras sträckningar inom huvudområdet (byvägen mot Bredalycke respektive mot Harebo, den gamla vägsträckningen över gårdsplanen).
- Den öppna ängs-, hag- och åkermarken med stenmurar, röjningsrösen, trädgårdsgårdar, ängslada/madhus, hamlade träd och frukträdslundar. Öppenheten är viktig.
- Kvarnlämningen i bäcken öster om gården.
- Åns ringlande lopp med angränsande öppna mader.

Befintligt skydd

- Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna, samt tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- Särskilt värdefulla byggnader och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Odlingslandskapet kring Hamburg är värderat som klass 1 i bevarandeprogrammet "Odningenslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.

- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)
- Den gamla vägsträckningen är utpekad som en värdefull vägmiljö inom projektet "Vägen som kulturarv", framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar län och Trafikverket.

Rekommendationer och förslag till skydd

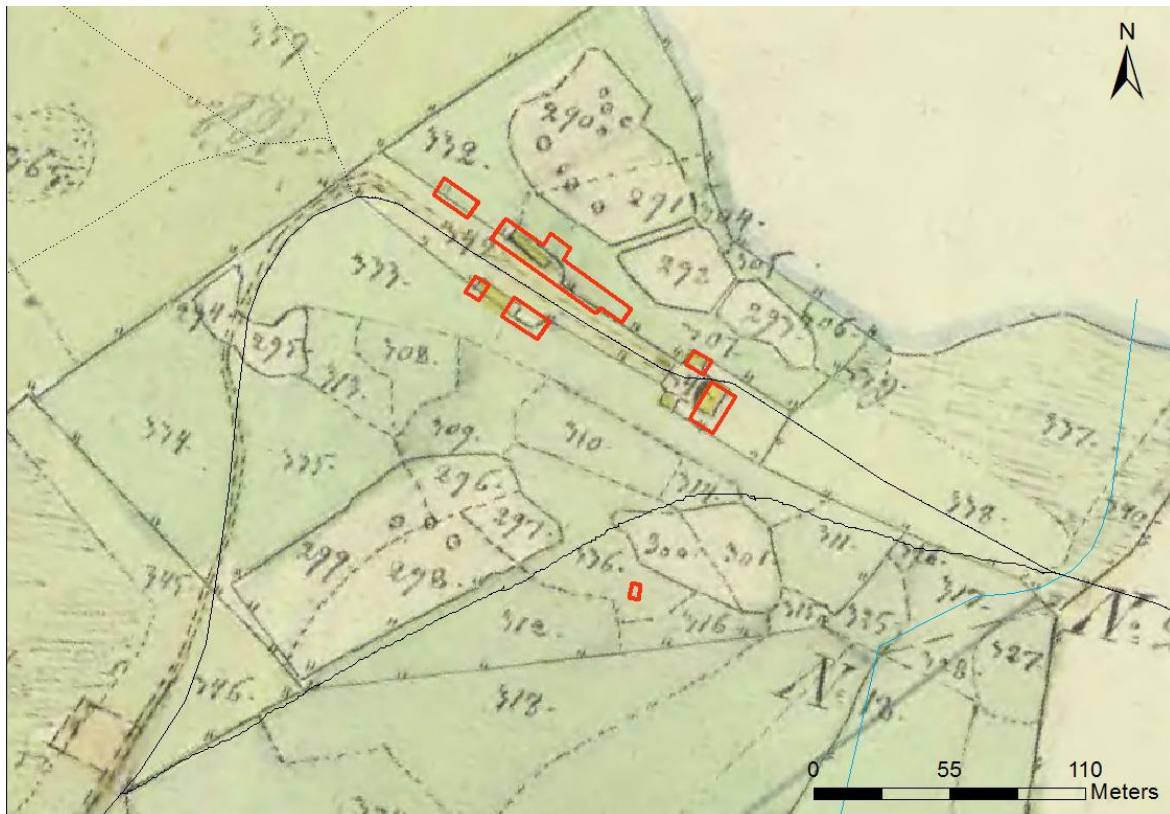
- Kärnområdena är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområden enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom kärnområdena bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en antikvarisk förundersökning. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att planbestämmelser, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Huvudområdets öppna odlingslandskap har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- Gamla vägar inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En dokumentation av gårdens bebyggelse är önskvärd.

Referenser

Vejde, P G, 1952, *Gård och by i Långasjö socken*. Långasjö hembygdscirkel.
Träskoposten nr 2, 2014.

Ingemundebo – några bilder från då och nu. Opublicerat manus, Ingemundebos Byalagsförening.
Riksintressebeskrivningen för Hamburg NRO08118, Riksintresse för naturvård i Kalmar län,
Länsstyrelsen i Kalmar län.

Lantmäteriets historiska kartor
Riksantikvarieämbetets Fornsök
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Kalmar läns museums fotodatabas

Utsnitt från 1829 års laga skifteskarta över gården Hamburg. Dagens vägar är inritade som svarta linjer (obs ny väg på fri hand) och dagens byggnader markeras med röda linjer.

Gården Hamburg sedd från gamla byvägen från Bredalycke. Från vänster ses höns hus, ladugård, snickarverkstad (dold), mangårdsbyggnaden, stenkällaren (dold), stallet och ytterligare en stenkällare. Till vänster utanför bild ligger linbastan.

Mangårdsbyggnaden uppförd på 1890-talet.

Den gamla vägen slingrar sig mycket tätt intill husen, här sedd från den östra infarten.

Snickarverkstad. f.d. bostad/brygghus, intill mangårdsbyggnaden.

Äldre stenkällare vid mangården.

Ladugården.

Stall och svinhus.

Hönshus.

Stenkällare i anslutning till ekonomibyggnaderna.

Linbastan.

Bevarad eldstad i linbastan.

Salbodaåsens rygg genomlandskapet upplevs tyligt från de välhävda ängs- och hagmarkerna som omger gården.

Den enda kvarvarande ängsladan strax söder om gården.

I nordslutningen finns äppelträdslundar.

Trägårdesgårdarna ger en ålderdomlig karaktär åt miljön.

Åkrarna omges av vällagda stenmurar.

Till följd av sjösänkningen frigjordes nya ängs- och betesmarker intill vattnet.

Utblick över de mosstegar som nyodlats i senare tid och som gjordes odlingsbara tack genom sjösänkningen på 1920-talet.

Den nya och den gamla byvägen sedd från öster. Gamla byvägen följde längs åsryggen, tätt intill bebyggelsen.

Den nya vägdragningen har i huvudsak förlagts utmed åkerrenar i landskapet.

